

Орест Красівський

**ДИПЛОМАТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ТИШКЕВИЧА
В ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
(1919 — 1920 рр.)**

У часи Української революції та становлення державності в Україні важливу роль відігравала зовнішньополітична діяльність українського уряду, яка була направлена на захист та міжнародне визнання молодої республіки. Немаловажне значення мала також боротьба за міжнародне визнання Західно-Української Народної республіки після перемоги польської армії в 1919 р. в Східній Галичині та встановлення польської адміністрації в краю.

Наприкінці 1918 р. ситуація всередині та навколо України диктувала необхідність налагодити міжнародні зв'язки, які б забезпечили зовнішнє середовище для державного будівництва. Після поразки Центральних держав Україна позбулася захисту від збройного наступу радянської Росії. Українська територія опинилася на півночі оточена Червоною армією, на південному сході — Добровольчою армією генерала Денікіна, на заході — поляками, на південному заході — румунами. Всі вони претендували на частину українських земель або взагалі відмовляли в існуванні незалежній Українській державі.

Прийшовши до влади, Директорія не мала чіткої зовнішньополітичної концепції. Міжпартійна боротьба, яка розгорялася в українському національно-демократичному русі, негативно впливала на формування закордонної політики молодої держави. Серед українських еліт не було єдності щодо пріоритетів зовнішньополітичного курсу України: праві сили, чиї інтереси представляв С.Петлюра, свої погляди направляли в бік Антанти, в той же час ліві течії ставилися до неї з недовірою й виступали за союз з радянською Росією.

14 грудня 1918 р. була проголошена програмна декларація Директорії, в якій висловлювалася концепція нейтральності та мирного співжиття з усіма державами. Однак для її реалізації бракувало внутрішніх та зовнішніх умов. Наприкінці світової війни та нових геополітичних реалій зовнішня політика України могла орієнтуватись або на Антанту, або на радянську Росію.

Будучи втягнутою у нові війни та зазнаючи поразок на фронтах й поступово втрачаючи державну територію, уряд УНР все більше надій покладав на зовнішньополітичну діяльність. У січні — лютому 1919 р. починає формуватися українська нова дипломатична служба та створюватися закордонні представництва.

У січні 1919 р. була встановлена дипломатична місії при Ватикані. Уряд УНР надавав великого значення установленню дипломатичних відносин з Ватиканом, оскільки широкі міжнародні зв'язки та авторитет Папського престолу могли сприяти справі міжнародного визнання України. Тому після тривалої дискусії в урядових колах дипломатичним представником до Ватикану було призначено графа М.Тишкевича¹. 15 лютого 1919 р. він був офіційно номінований і в травні того ж року прибув до Рима. 20 травня він подав державному секретареві П'єтро Гаспаррі офіційний лист, який відображав принципи майбутньої співпраці².

У листі була проаналізована політична та економічна ситуація в Східній Галичині, «народ якої прагнув жити в єдиній незалежній державі». Говорячи про польсько-українські стосунки, граф виступив на захист прав Греко-католицької церкви. Від звернув увагу на недружелюбні Українській державі дії польського католицького духовенства в Галичині, що стояло на перешкоді «безпосередніх впливів Католицької церкви в Україні», і заявив, що «не толеруватиме іноземної національної пропаганди під видом католицизму³. Меморандум з подібним змістом М. Тишкевич передав також 3 червня 1919 р. до канцелярії Державного секретаріату.

Під час аудієнції М.Тишкевича у папи Бенедикта XV, що відбулася 25 травня 1919 р., граф передав Святому Отцю письмовий протест проти зловживань польської армії під командуванням генерала Ю. Галлера у Галичині. Особлива увага зверталася на протиправні дії польської адміністрації в краї та незаконний арешт греко-католицьких священників⁴. Зустріч ця була результативною. Папа з розумінням поставився до українських проблем та висловив сподівання, що українська справа буде вирішена згідно з принципами про право народів на самовизначення⁵. Він заявив графові, що «цілком на боці самостійної України і що Найвища Рада своє останнє слово про Україну ще не сказала»⁶.

Подібні ноти протесту проти польських військових та адміністрації щодо українців у Галичині М. Тишкевич скерував і 29 травня, і 11 червня, і 18 липня 1919 р. Протестуючи від імені

українського народу проти польських зловживань, граф просив Святого Отця вплинути на польський уряд, щоб він негайно припинив «свої страшні злочинні дії»⁷.

Очолована графом М. Тишкевичем Українська надзвичайна дипломатична місія сприяла виробленню позитивного ставлення Римського престолу до українського питання та до міжнародного визнання Української держави, про що свідчить лист Державного секретаря П.Гаспаррі, надісланого Симону Петлюрі. «Подаючи подяку Вашому Превосходительству за ввічливе послання, — писав Гаспаррі, — хочу запевнити, що Святий Престол, шануючи як належить благородний характер українського народу, буде гаряче молитися за його добробут і твердо вірячи в право на самовизначення, визнане за іншими народами, які належали до колишньої Російської імперії. Вірю, що Україна скористається цим правом»⁸.

І хоча офіційних відносин з Апостольською Столицею не було встановлено, важливим досягненням Української місії була номінація в Україну апостольського візитатора. Ним став отець Дж. Дженоккі. Однак у зв'язку з протидією польських політичних сил та військових дій в регіоні Дженоккі не зміг дістатися до місця свого призначення, проте його контакти з представниками дипломатичних служб УНР, українськими громадськими організаціями та представниками Греко-католицької церкви допомагали виробленню у Ватикані позиції щодо української справи⁹. Внаслідок звернень Тишкевича та інформації папського візитатора Апостольська столиця планувала виступити в липні 1919 р. з офіційною підтримкою українців Східної Галичини. Однак внаслідок протидії польського уряду ця ідея не було реалізована. В той же час, у ході нарад Паризької конференції Тишкевич зумів дістати від папи підтримку через його представника Черетті. Це дало змогу опублікувати в офіційному віснику італійського міністерства закордонних справ статтю, в якій граф спростував закиди російської агентури щодо слабкості українських національно-визвольних змагань.

М. Тишкевичу не довго довелося виконувати функції українського посла у Ватикані. Згідно з рішенням уряду УНР у липні 1919 р. його було переведено в Париж на посаду голови української делегації при Паризькій мирній конференції. У вересні він приступив до виконання своїх обов'язків.

Нове призначення Тишкевича викликало хвилю журналістських зацікавлень та пресової кампанії. Із звинуваченнями на нього накинулися пропольські та проросійські видання, на що

паризька преса виступила зі спростуванням і прихильно оцінила діяльність графа. За час перебування у Парижі журналісти відомих видань його інтерв'ювали шість разів, і ці матеріали були передруковані в тридцяти впливових часописах¹⁰. Це посприяло тому, що з українською делегацію почали рахуватися, європейські політики зацікавилися Україною.

Перебуваючи у Парижі, М.Тишкевич провів низку ділових зустрічей та встановив доброзичливі стосунки з різними впливовими особами. Серед них граф де Кастеляне, який мав вплив в урядових колах Франції, граф Сегур і дипломат французької амбасади в Берні граф де Шатонеф, депутат голландського парламенту Ван Ніспен, делегат США Длодес. Граф підтримував також дружні стосунки із керівником сербської делегації Пашичем та сербським міністром закордонних справ Трумбічем, керівником грецького закордонного відомства Політесом та ін.

Важливого значення набула аудієнція графа Тишкевича у командувача збройних сил Антанти в Європі маршала Ф. Фоша. Будучи прибічником польської концепції розв'язання польсько-українських суперечностей щодо Східної Галичини і негативно налаштованим до Західно-Української Народної Республіки, він виступив ініціатором надання Польщі воєнної допомоги — вислати з Франції до Галичини армію Ю. Галлера¹¹. Однак загалом до українського питання та державності УНР він поставився з розумінням. «Треба, щоб самостійність України була визнана»¹², — заявив під час зустрічі маршал.

М.Тишкевич провів також переговори з відомими представниками фінансового світу, зокрема з головним директором банку «Креді Ліоне» Фабром Люсом, підприємцем Жаном Бонарделем, впливовим у фінансових колах бельгійським послом в Берні бароном Гротте і дав їм гарантії щодо забезпечення майбутньої діяльності французьких підприємців в Україні.

Великою заслугою Тишкевича була його діяльність як голови української дипломатичної місії. За час перебування в Парижі він скерував голові мирної конференції чотири ноти з протестом проти наїзду Денікіна на Україну, дві — в справі Східної Галичини, три — по питанню полонених в Італії та Німеччині, три з проханням негайного визнання самостійності України та допомоги їй у боротьбі проти більшовицьких військ¹³. Крім того, ці проблеми граф порушував також у численних інтерв'ю, які поміщав у часописах майже всіх союзних держав.

Діяльність М. Тишкевича викликала занепокоєння добре організованої опозиції з російських закордонних комітетів та їх підсівувачів з українських та польських політемігрантів. Йому була оголошена безпощадна війна. Всілякі доноси, інтриги, затримання необхідних делегації фондів, бойкот в українській пресі — все було спрямовано, щоб паралізувати та провалити його роботу. Підтриманий Головним Отаманом С. Петлюрою, він не знайшов відповідної підтримки в українських політичних колах.

Діяльність Тишкевича утруднювалася складним матеріальним становищем делегації, яка фактично не фінансувалася. Протягом семи місяців графу доводилось із власних коштів утримувати представництво, видавати зарплату співробітникам, фінансувати публікації у відомих французьких часописах¹⁴.

Проте французьке суспільство прийняло його надзвичайно прихильно. Його запросили на почесного члена товариства відбудови університету в Лувені, почесними членами якого були також Бальфур, Бенеш, Ланзінг, Дешанель, Падеревський та інші світові діячі.

Граф М. Тишкевич був прийнятий в різний час президентами Франції Пуанкаре та Дашенелем, президентом комісії закордонних справ в парламенті Барту, головою комісії закордонних справ сенату де Сальва, міністрами, численними сенаторами, членами академії¹⁵. Стараннями Тишкевича депутат парламенту де Гайяр Бансель двічі інтерпелював у палаті щодо визнання незалежності України. Французьке МЗС, на яке мали вплив вороже налаштовані до України російські емігранти, висловило готовність визнати самостійність України.

Очолюючи українську місію в Парижі, граф М. Тишкевич мав низку зустрічей із Філіпом Кером — особистим секретарем Ллойд Джорджа, якого в Англії вважали найбільш впливовим політиком. В час критичної ситуації на українсько-більшовицькому фронті він заявив, що Англія готова визнати незалежність України за умов, якщо армія і уряд будуть мати національну територію. Тишкевич поставляв Керу матеріали про становище в Україні, які зробили на політика велике враження. За проханням Тишкевича кардинал Гаспаррі направив листа до департаменту закордонних справ Великобританії, в якому рекомендував англійським політичним діячам католицького напрямку підтримувати українську справу. Цей лист був переданий також лідеру католицької партії в парламенті лорду Талботу, котрий, в свою чергу, передав його Ллойд Джорджу і Керзону¹⁶.

Про відданість М. Тишкевича українській справі свідчить листування його з С. Петлюрою. Окремі оригінали листів знаходяться в Центральному державному історичному архіві у Львові. Вони проливають світло на той важкий період боротьби за українську державність і роль, яку відіграв на цьому шляху М. Тишкевич. В одному з них С. Петлюра 6 січня 1921 р. писав: «Я з почуттям щирої приємності і великого задоволення констатую, що весь час ви непохитно стояли на ґрунті нашої державності не схилиючи прапора в самі тяжкі моменти для УНР. Ви зробили все, що було у ваших силах та при несприятливих умовах»¹⁷. Його дипломатичну діяльність високо цінило також Міністерство закордонних справ УНР. У листі до графа зазначалося, що МЗС «бачить у вашій особі одного з перших патріотів на полі національного відродження, який незважаючи на ніякі перешкоди, не жаліючи своїх сил все йшов твердим шляхом до здійснення найвищого національного ідеалу: боротьби за вільну, незалежну Україну»¹⁸.

У фонді М. Тишкевича містяться також листи від Андрея Шептицького, Михайла Грушевського, Дмитра Донцова, Михайла Єфремова, Дмитра Левицького, Костя Левицького та інших відомих українських політичних та релігійних діячів. Розуміння і підтримку діяльності графа в справі захисту інтересів України висловлювали, зокрема, Дмитро Левицький, очолюючи дипломатичну місію в Швеції і Норвегії. Він відзначав: «Пишу вам як українцеві, висловлюю вам щирю подяку за ті великі успіхи, які через вас мала українська справа за кордоном. Той вплив, який ви маєте на дипломатію в Парижі, відкликається й у нас і значно полегшує мені свою працю»¹⁹. З почуттями щирої подяки за роботу Тишкевича після його відставки та великі втрати в українській політиці говорив Донцов: «Ліпше було б, щоби головам нашої політики зрештою прийшло до розуму лишити вас в Парижі»²⁰. Єфремов, аналізуючи причини демісії, говорив: «Горе нам, коли ми не збудуємо Української держави із-за власних дріб'язкових інтриг»²¹.

Серед кола своїх друзів та прихильників М. Тишкевич був відомий як український патріот, який заявляв: «Я служу Україні, вільній і незалежній, яку боронити до останньої хвилини життя є моїм обов'язком». У листі до представників українського уряду граф писав: «Дивлюся з окрівавленим серцем на страшну трагедію нашого люду і можу вас запевнити, що того люду, котрого кохаю як свою душу, ніколи не покину»²². Польська преса часто звинувачувала його в українофільстві та зраді польських інтересів. Подібні

докори звучали і з вуст його рідні. У відповідь на подібні закиди в одному з листів Тишкевич писав: «Маю вважатись русином (українцем. — О. К.) чи поляком, то мені вирішувати. Судити мене буде історія і може недалеко майбутнє. Жоден польський історик не вважає рід Тишкевичів польським. Неприйняття існування русинського (українського) і литовського народів є запереченням кардинальних підстав давньої Польщі, аргументом нечуваного занепаду її ідеалів, аргументом здичавіння або абсолютного невігластва». Далі він наголошував: «Я обрав тернисту дорогу оборони запропащеного мого краю і люду, ідучи недосяжними слідами Митрополита Шептицького, і з піднятою головою йтиму далі по цій дорозі. Не кожному дано це відчутти або зрозуміти»²³.

¹ Нариси з історії дипломатії України / О.І.Галенко, Є.Є.Камінський, М.В.Кірсенко та ін., за ред. В. А. Смоляя. — К., 2001. — С. 343.

² Гентош Л. Дипломатичні контакти Української Народної Республіки з апостольською столицею в 1919 — 1921 роках у контексті східної політики римської курії // Україна модерна за 1999 — 2000 рр. — Львів, 2000. — Ч. 4-5. — С.168-169.

³ Гентош Ліліана. Ватикан і виклики модерності. Східноєвропейська політика папи Бенедикта XV та українсько-польський конфлікт у Галичині (1914 — 1923). — Львів, 2006. — С. 282.

⁴ Цвенгрош Г. Апостольський престол і митрополит Шептицький. — Львів, 1991. — С. 6.

⁵ Хома І. Апостольський Престіл і Україна в 1919 — 1922. — Рим, 1987. — С. 17.

⁶ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф.681. — Оп.1. — Спр. 4. — Арк. 2.

⁷ Гентош Ліліана. Ватикан і виклики модерності. — С. 296-297.

⁸ ЦДІА України у Львові. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 2.

⁹ Нариси з історії дипломатії України. — С. 348.

¹⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 2.

¹¹ Красівський Орест. Галичина у першій чверті XX ст. Проблеми польсько-українських стосунків. — Львів, 2000. — С.133, 147.

¹² ЦДІА України у Львові. — Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 3.

¹³ Там само. — Спр. 5. — Арк. 22.

¹⁴ Там само. — Спр. 21. — Арк. 13.

¹⁵ Там само. — Арк. 31-32.

¹⁶ Там само. — Спр. 6. — Арк. 25.

¹⁷ Там само. — Спр. 18. — Арк. 37.

¹⁸ Там само. — Спр. 17. — Арк. 48.

¹⁹ Там само. — Арк. 13.

²⁰ Там само. — Спр. 16. — Арк. 69.

²¹ Там само. — Спр. 15. — Арк. 74.

²² Там само. — Спр. 21. — Арк. 3.

²³ Там само. — Спр. 5. — Арк. 12.